

مذمت حقوق

دوره ۵ - شماره ۱۰ - بهار ۱۴۰۱

شماره چاپی: ۱۸۴۱ - ۳۷۸۳
شماره الکترونیکی: ۱۹۲۲ - ۳۷۸۳

- مسئولیت مدنی کارشناس رسمی دادگستری در حقوق ایران و فرانسه با تاکید بر رویه قضایی حسن بادیانی، سپیده راضی، محمد مهدی پور
- همدلی‌های سعدی شیرازی با آموزه‌های حقوق عمومی مدرن مجید نجارزاده هنجنی
- حمایت کیفری از حق بر محیط‌زیست شیما نادری، مجید مطلبی
- تبیین نقش جامعه مدنی در تحقق حقوق شهروندی فرزانه دشتی، عبدالکریم شاحیدر
- آثار افزایش سرمایه شرکت‌های سهامی در حقوق ایران و آمریکا افشین مجاهد
- چالش‌های قضایی مقابله با جرایم زیست محیطی در حقوق کیفری ایران اسماعیل کشکولیان، عباس شیخ الاسلامی
- رویکرد حقوق هوایی بین‌المللی نسبت به مسئولیت ناشی از نشر ویروس کرونا در حمل و نقل هوایی یگانه سادات صفوی
- آثار قراردادهای دولتی در حقوق ایران و انگلستان محمدرضا پورپور
- میانجیگری، نظام عدالت مشارکتی، نسل سوم نظام عدالت کیفری و حقوق اطراف دعوا صادق فتیلی، سید محمد صالحی
- ارزش و اعتبار نظریه کارشناسی در حقوق ایران و فرانسه سید جعفر هاشمی باجگانی، میثم سبحانی
- رویکرد سیاستگذاری‌های زیست محیطی در کاهش مخاطرات؛ راهبردها و رهیافت‌ها زهرا طلیعه علیا، داوود خرم دل
- قواعد فقهی کارا در مسئولیت اتلاف عمر اشخاص حمید سلیمانی، رحیمه عباسی بناری
- نقش نهادهای سازمان ملل متحد در پیشگیری از آلودگی‌های محیط زیستی ناشی از پسماندها به منزله امنیت زیست جهانی رستم علی اکبری، سید مهدی موسوی
- مبانی تصحیح قراردادهای غیرمعمود با تمسک به اطلاقات و عمومات شرعی سید علیرضا امین
- فناوری‌های نوین باروری-زیستی و حقوق کودک؛ درآمدی بر آینده کودکی در ایران مریم شعبان
- آسیب شناسی کیفرگذاری موجود در جرایم خانوادگی موضوع کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵؛ از تبیین آسیب‌ها تا ارائه راهکارها مهدی مقفری اناری، محمد امینی زاده، علی عارفی مسکونی
- مجرای اصل صحت در معاملات با تاکید بر امکان جریان آن در شبهات حکمیة مانده چینی ساز، امید محمدی، قاسم شعبانی
- پیرامون نظریه بطلان تحقیقات مقدماتی در فرآیند دادرسی کیفری ایران (با توجه به قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲/۱۲/۰۴) مسعود فدائی دهچشمه، امیر سلیمانی، حمیرا طاهری
- تأملی بر قانون حاکم بر تعهدات قراردادی عقد بیمه در ایران و ایالات متحده آمریکا فرزاد گرمی کلمتی، حامد بابانی
- بررسی تأسیس بیلمنت در نظام حقوقی انگلستان، ایالات متحده آمریکا و تطبیق آن با نهاد امانت در حقوق ایران نسترن ارزانیان، مهساسادات نبوی
- معیار تفکیک جرم آدم‌ربایی از جرایم مشابه در نظام کیفری ایران احمدرضا امتحانی، جواد نادری عوج بغزی، علی پاپدارفرد
- درآمدی بر اصول و موانع استرداد مجرمین در حقوق بین الملل رضا علی پناه
- آثار کرونا بر عدالت کیفری اطفال و نوجوانان با نگاهی به حقوق ایالات متحده آمریکا پیمان دولتخواه پاشاکی
- جلوه‌های تغییر در سیاست کیفری افتراقی جرائم نیروهای مسلح ایران و ایالات متحده آمریکا با روش کیفرزدانی و جرم زدایی یاسر شاکری، علیرضا صالحی، غلامحسین رضایی

Civil liability of the Official expert of the Judiciary in Iranian and French Law with Emphasis on Judicial Procedure

Hasan Badini

Associate Professor, Department of Private Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

Sepideh Razi

PhD Student in Private Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author)

Mohamad Mehdipour

Assistant Professor of Law, Islamic Azad University, Ilam Branch, Ilam, Iran

مسئولیت مدنی کارشناس رسمی دادگستری در حقوق ایران و فرانسه با تأکید بر رویه قضایی

حسن بادی‌نی

دانشیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

hbadini@ut.ac.ir

سپیده رازی

دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

sepidehrazi@ut.ac.ir

<http://orcid.org/0000-0002-7416-1339>

محمد مهدی پور

استادیار گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام، ایلام، ایران
mehdipour78@yahoo.com

Abstract

Development in all fields of science and technology has caused that in most of problems, judge without referring to the professional people could not be able to realized different dimensions of one subject. With regards to this issue, we should consider that it is possible that the experts may make a mistake which on this condition, regulation and custom would be violated and on the other hand, this condition could cause that one of the parties incur a loss. Person who has incurred a loss for request of compensation, should prove fault as the civil responsibility. While as the criterion of the expert's fault is violation from one normal behavior for a professional person in that field so because of this, the incurred person may could not be able to prove a professional fault and he would face with a challenge. Studied in judgement procedure shows that in addition of lots of verdicts based on expert's fault from disciplinary courts, claims of civil liability against them are less and its reasons refer to the lack of awareness about presenting these claims and hopeless from any desired results and hardness. So supporting from the incurred person is needed in order to facilitating proving and solve the problems of the incurred person and reaching to his/her rights. With regards to this aim, some possibility should be provided till the incurred person could use from the verdict based on the expert's fault via disciplinary court till he would be free from proving fault in the legal court.

Keywords: Civil Responsibility, Official Experts, Iran, France, Disciplinary Court.

چکیده

تحول و پیشرفت علوم و فنون در تمام زمینه‌ها موجب شده است که در شمار روزافزونی از اختلافات، دادرس بدون رجوع به اشخاص متخصص نتواند به‌طور کامل جنبه‌های موضوعی اختلاف را درک نماید و ناچار شود آراء خود را با نظر آن‌ها بی‌آید. در این راستا، کارشناس منتخب، ممکن است در اظهارنظر خود تقصیری مرتکب شود که ناقض قوانین و عرف آن حرفه باشد و در پی آن، یکی از اصحاب دعوا متضرر گردد. لازمه مطالبه خسارت از سوی زیان‌دیده اثبات تقصیر کارشناس است، درحالی‌که معیار تقصیر کارشناسان، تجاوز از رفتار یک شخص حرفه‌ای متعارف در همان رشته است و به همین جهت زیان‌دیده ممکن است در اثبات تقصیر حرفه‌ای با مشکل مواجه شود. پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی، نشان می‌دهد که به‌رغم آراء فراوان مبنی بر تخلف کارشناسان که از سوی مراجع انتظامی صادر شده است، دعای مطرح شده مسئولیت مدنی علیه آن‌ها بسیار اندک است که علت آن را در دشواری اثبات تقصیر شخص حرفه‌ای و ناامیدی از به نتیجه رسیدن این دعای، می‌توان یافت. لذا برای سهولت در اثبات تقصیر مذکور و هموار کردن مسیر حرکت زیان‌دیده برای احقاق حق خویش، ضرورت حمایت از متضرر احساس می‌شود. در راستای این هدف، می‌بایست امکان استفاده زیان‌دیدگان از آراء صادر شده از دادگاه انتظامی مبنی بر تخلف کارشناسان فراهم شود تا از اثبات تقصیر در دادگاه حقوقی معاف گردند. همچنین به منظور حمایت مضاعف از متضرر، مقررشدن قوانینی مبنی بر بیه مسئولیت حرفه‌ای کارشناسان، موجب تضمین جبران خسارت وارده به زیان‌دیده خواهد شد.

واژگان کلیدی: مسئولیت مدنی، کارشناسان رسمی، ایران، فرانسه، دادگاه انتظامی.

Received: 2022/01/22 - Review: 2022/04/23 - Accepted: 2022/05/25

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۰۲ - بازنگری مقاله: ۱۴۰۱/۰۳/۰۴ - پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۳/۰۴

ارجاع:

بادینی، حسن؛ راضی، سپیده؛ مهدی‌پور، محمد؛ (۱۴۰۱)، مسئولیت مدنی کارشناس رسمی دادگستری در حقوق ایران و فرانسه با تأکید بر رویه قضایی، تمدن حقوقی، شماره ۱۰.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author (s) , with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) , which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

CC BY-NC-SA

COPE COMMITTEE ON PUBLICATION ETHICS

مقدمه

از ویژگی‌های عصر کنونی، اهمیت یافتن تخصص‌های شغلی و گسترش دامنه محدوده آن از رشته‌های پزشکی و فنی به سایر حرفه‌هاست؛ به طوری که در عصر حاضر، دیگر اصطلاح متخصص فقط به دارندگان حرفه پزشکی و مهندسی اطلاق نمی‌شود، بلکه کارشناسان، مشاورین مالی و غیره به‌عنوان دارندگان مشاغل تخصصی، نقش مهمی در زندگی مردم ایفاء می‌نمایند. همچنین پیچیده و تخصصی شدن امور، موجب شده است که در غالب موارد، دادرس رأی خود را با نظر اشخاصی بی‌آرئید که دارای تخصص در علم یا فن خاصی هستند. لذا، از یک سو نقش کارشناسان، بسیار پررنگ‌تر از گذشته شده است و از سوی دیگر، مشاهده کثرت موارد ارتکاب تقصیر از ناحیه آن‌ها، موجب لزوم شناخت مسئولیت مدنی این صنف و به تبع آن جبران خسارت که مهم‌ترین هدف این نوع مسئولیت می‌باشد، شده است.

با بررسی‌های انجام شده در رویه قضایی، شمار دعاوی مسئولیت مدنی علیه کارشناسان و پیروزی زیان‌دیدگان در این دعاوی، بسیار اندک است که این مسئله، یا نشان از عدم ارتکاب تخلف از سوی کارشناسان دارد که این احتمال، با توجه به تحقیق میدانی صورت گرفته و مشاهده آراء نسبتاً زیاد صادر شده از دادگاه انتظامی، مبنی بر تخلف کارشناسان، منتفی است و یا حاکی از عدم اطلاع از امکان طرح این دعاوی و همچنین دشواری بار اثبات تقصیر کارشناسان به‌عنوان اشخاص حرفه‌ای از سوی زیان‌دیدگانی است که اشخاص عادی بوده و از ضوابط فنی و عرف آن حرفه اطلاعی ندارند، است که این احتمال قوی است. لذا ضرورت ایجاب می‌نماید، حقوق زیان‌دیدگان مورد توجه قرار گیرد. طبق

جست‌وجوهای صورت‌گرفته در کتب و مقالات از پایگاه‌های علمی معتبر، در زمینه مسئولیت مدنی کارشناسان در رویه قضایی و ارائه راه‌کار به منظور حل مشکل اثبات تقصیر آن‌ها، پژوهشی صورت‌نگرفته است. پژوهش حاضر با ابزار کتابخانه‌ای و میدانی به منظور حمایت از زیان‌دیدگان انجام شده، تا دشواری اثبات تقصیر کارشناسان موجب نشود تا از احقاق حق خویش بازمانند. در این پژوهش تلاش شده است با تشریح افغالی که مسئولیت مدنی کارشناسان را در پی دارد و همچنین چگونگی اقامه دعوی و روند رسیدگی در این دعاوی، موجبات آگاهی افراد فراهم شود تا در صورت مواجه شدن با این موارد آگاهی لازم را از حقوق خویش داشته باشند.

۱- مفهوم کارشناسی و بررسی قابلیت شخص حقوقی بودن کارشناس

در این مبحث ضمن روشن شدن مفهوم کارشناسی، مسئله قابل بحث در خصوص اینکه صرفاً اشخاص حقیقی می‌توانند به‌عنوان کارشناس تعیین شوند یا اینکه اشخاص حقوقی نیز قادر به انجام کارشناسی هستند، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۱- مفهوم کارشناسی

کارشناسی «علم به حقیقت شیء و جنبه‌های دقیق آن است» (قلعه‌جی، ۱۴۲۱ق، ۷۹۶). کارشناسی در اصطلاح حقوقی، «تحقیقی است که دادگاه به منظور تمیز حق یا تمهید مقدمات آن، به عهده شخص صلاحیت‌داری به نام کارشناس می‌نهد و از او می‌خواهد که اطلاعات فنی و حرفه‌ای که در دسترس دادگاه نیست، در اختیار دادرس قرار دهد یا اعتقاد و استنباط خود را از قراین فنی و علمی بیان کند» (کاتوزیان، ۱۳۸۲، ۳۱۷). در حقوق فرانسه این اصطلاح به‌عنوان صفت به کار رفته که به معنای شخصی است با تجربه که با تمرین، صلاحیت و مهارت در یک زمینه خاص را کسب کرده و در آن زمینه متخصص شده است (l'Ancien, 1850, 476)؛ بنابراین متخصص شخصی است دارای مهارت خاص که آن را از تجربیات خود می‌گیرد. هر حرفه‌ای، متخصصان خود را دارد و همان‌طور که «پلینی»^۱ گفته است: «بگذارید کفاشی بالاتر از کفش قضاوت نکند.» از این مفهوم، برداشت می‌شود که متخصص کسی است که همه چیز را در مورد تخصص و مهارت خود می‌داند.^۲ بنابراین در تعریف کارشناسی می‌توان گفت، عملی است تحقیقی که بر

1- Peliny

2- LEMARIE G. Aspect philosophique de l'expertise, colloque déontologie et responsabilité de l'expert de Justice du 13 avril 2012 [en ligne]. Disponible sur <http://download2.cerimes.fr/canalu/documents/cutms/reims.2012.le.statut.de.la.ex.ert.de.justice_8500/livret_colloque2012.pdf> (Consulté le 12 juillet 2017)

حسب تقاضای دادگاه یا اشخاص از کارشناس، جهت تشخیص و تبیین موضوعی تخصصی، به عمل می‌آید.

۲-۱- بررسی قابلیت شخص حقوقی بودن کارشناس

پیشرفت‌های دانش بشری، امکانات و راهکارهای وسیعی را برای رسیدن به حقیقت، در اختیار علم حقوق و دستگاه قضاء قرار داده است. سازمان‌ها و مؤسساتی در قالب اشخاص حقوقی به وجود آمده‌اند تا به دادگستری برای نیل به حقیقت، معاونت نمایند. متداول‌ترین این اشخاص، عبارتند از پزشکی قانونی و اداره تشخیص هویت که هر یک نقش مهمی در احراز واقعیت دارند.

ارجاع کارشناسی به اشخاص حقوقی فوایدی را دربردارد، از جمله اینکه امر کارشناسی ارجاع شده به اشخاص حقوقی، تخصصی‌تر انجام می‌گیرد مانند تطبیق خط، امضاء، اثر انگشت و غیره که توسط اداره تشخیص هویت انجام می‌گیرد. همچنین امکان تخلفاتی مانند تبانی یا توافق بر اخذ وجه بیشتر برای اظهارنظر خلاف واقع، با شخص حقوقی کمتر رخ می‌دهد، چراکه امکان توافق و تبانی با شخص حقیقی، بسیار سهل‌تر از تبانی با یک مجموعه است. علاوه بر موارد گفته شده، نظارت دقیق‌تر و بیشتری نسبت به اشخاصی که در آن و به نام آن امر کارشناسی را انجام می‌دهند وجود دارد. به همین دلایل است که شخص حقوقی بودن کارشناس در حقوق فرانسه مورد قبول واقع شده است (Commission Européenne, 2012, 276). (pour Efficacité de la justice, 2012, 276).

به‌رغم وجود موارد فوق، در حقوق ایران بعضی انتخاب شخص حقوقی به‌عنوان کارشناس را با این مانع مواجه می‌دانند که کارشناس باید از میان دارندگان پروانه کارشناسی رسمی باشد و اشخاص حقوقی، نمی‌توانند شرایط قانونی گرفتن پروانه را دارا باشند (شمس، ۱۳۹۱، ۳۱۶). برخی نیز این طور استدلال کرده‌اند که در مورد کارشناسی، آنچه فوق‌العاده مهم بوده، مسئله وجدان فردی است. لذا نمی‌توان آن را به سازمان و مؤسسه‌ای سپرد که وجدان فردی ندارد (درخشانی، ۱۳۹۰، ۹۶). همچنین بیان می‌دارند، کارشناسی قائم به شخص بوده و اگر به شخص حقوقی، واگذار شود، فردی که در آن مجموعه کارشناسی را انجام می‌دهد، مشخص نمی‌شود و ممکن است، در طول کارشناسی آن را به‌راحتی به شخصی واگذار کند که اطلاعات کافی ندارد. لذا با بیان این دلایل در آخر نتیجه می‌گیرند که کارشناسی را صرفاً باید به شخص حقیقی واگذار کرد.

ایراداتی که بیان شد، را این طور می‌توان پاسخ داد: اولاً، این مسئله که اشخاص حقوقی از وجدان و خصوصیات اخلاقی برخوردار نیستند، در نتیجه نمی‌توان عملیات کارشناسی را به آن‌ها سپرد، با توجه به

اینکه شخص حقوقی را نیز، اشخاص حقیقی اداره می‌کنند، غیرقابل دفاع است. مضافاً هر مؤسسه و سازمانی که مبادرت به امر کارشناسی می‌نماید، سعی دارد افراد آگاه و متخصص در امور فنی و متخلق به اخلاق حسنه را استخدام کند. ثانیاً اینکه کارشناسی قائم به شخص بوده و قابل واگذاری به غیر نیست، هیچ‌گونه منافاتی با ارجاع کارشناسی به شخص حقوقی ندارد، همان‌طور که در ماده ۲۳۳ قانون آیین دادرسی مدنی فرانسه مقرر داشته است که امر کارشناسی در مورد ارجاع به شخص حقوقی نیز، باید «شخصاً» انجام گیرد، به این صورت که نماینده قانونی آن مجموعه باید، با قبول دادرس، نام شخص یا اشخاص حقیقی را که در شخص حقوقی اجرای کارشناسی را بر عهده می‌گیرند، معین کند^۳ تا افراد معین شده شخصاً مورد ارجاع شده را انجام دهند. لذا کارشناسی در عین حال که قائم به شخص است، می‌تواند به شخص حقوقی ارجاع شود. ثالثاً ماده «۵۸۸»^۴ قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱، ارجاع کلیه تکالیف را به اشخاص حقوقی و استیفاء کلیه حقوق را به وسیله آن، تا آن جا که با طبیعت این اشخاص، منافات نداشته باشد، ممکن و مجاز شمرده است. در نتیجه، به نظر می‌رسد که ایرادات بیان شده، دلایل منطقی ندارد و به همین دلیل است که قانون‌گذار، سازمان‌های متعددی را مأمور و موظف به انجام کارشناسی در امور مربوطه کرده است. از جمله طبق بند «ز»^۵ از ماده ۳ قانون سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی مصوب ۱۳۸۳، این سازمان موظف به اظهار نظر کارشناسی در مورد جرایم پزشکی به‌عنوان مرجع رسمی گردید یا در ماده «۲۶»^۶ لایحه قانونی تأسیس اطاق‌های بازرگانی مصوب ۱۳۳۳، امر کارشناسی را به اطاق بازرگانی که دارای شخصیت حقوقی است واگذار نموده است. این مواد دلالت بر این دارد که شخص حقوقی بودن کارشناس در حقوق ما بیگانه نیست و دادگاه این اختیار را داشته باشد، در مواردی که شخص حقوقی را صالح‌تر بر انجام امر کارشناسی بداند، امر را به آن واگذار کند.

3- Article 233: ... une personne morale, son représentant légal soumet à l'agrément du juge le nom de la ou des personnes physiques qui assureront, au sein de celle-ci et en son nom l'exécution de la mesure.

۴- ماده ۵۸۸: شخص حقوقی می‌تواند دارای کلیه حقوق و تکالیفی شود که قانون برای افراد قائل است مگر حقوق و وظائفی که بالطبع فقط انسان ممکن است دارای آن باشد مانند حقوق و وظائف ابوت-نبوت و امثال ذالک.

۵- ماده ۳: وظایف و اختیارات سازمان با توجه به اهداف فوق به شرح زیر می‌باشد: ز- اظهار نظر کارشناسی در مورد جرایم پزشکی به‌عنوان مرجع رسمی به دادگاه‌ها و دادرها.

۶- ماده ۲۶: اطاق‌های بازرگانی می‌توانند در امور بازرگانی داور و یا کارشناس واقع شوند.

۲- بررسی ارکان تحقق مسئولیت مدنی کارشناس

به منظور احراز ارکان تحقق مسئولیت مدنی کارشناس، ابتدا مفهوم تقصیر حرفه‌ای کارشناسان و سپس مصادیق این تقصیر در رویه قضایی بررسی می‌شود.

۲-۱- بررسی تقصیر حرفه‌ای کارشناس

حقوق دانان غالباً تقصیر را یک مفهوم اخلاقی و اجتماعی می‌دانند که مصادیق آن بر حسب عرف و عادت متفاوت است (کاتوزیان، ۱۳۸۸، ۱۹۸) و با الهام از مواد قانون مدنی تقصیر را چنین تعریف کرده‌اند: تقصیر عبارت است از انجام کار (تعدی) یا عدم انجام کاری (تفریط) که طبق مقررات کشور، عرف یا قرارداد، شخص باید از آن پرهیزد یا بدان مبادرت ورزد (صفایی، ۱۳۵۱، ۵۵۳) و (طاهری، ۱۳۷۵، ۳۶۰). لیکن مقصود از تقصیر حرفه‌ای، خطایی است که در هنگام انجام حرفه معین، محقق شود؛ مانند خطای کارشناس حین کارشناسی، خطای وکیل در دفاع، خطای دادرس در صدور حکم، مشاور در راهنمایی کردن (کاتوزیان، ۱۳۹۰، ۷۶). ضابطه تشخیص این تقصیر، از آنجاکه جامعه از یک فرد متخصص در یک حرفه معین، انتظار دقت و مراقبت بیشتری نسبت به افراد معمولی دارد، رفتار انسان متعارف نیست، بلکه چون صاحبان شغل و حرفه، دانش و تخصص ویژه‌ای دارند، باید رفتار آن‌ها با رفتار یک شخص متعارف متخصص در همان حرفه و شغل مقایسه شود (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۲، ۱۵۹).

در حقوق فرانسه، معیار تشخیص تقصیر افراد حرفه‌ای، نقض و تخطی کردن از عرف حاکم بر آن حرفه است (Richiaradi, 2011, 13).

منظور از شخص حرفه‌ای، کسی است که از مهارت و توانایی مخصوصی در انجام کار خود برخوردار است و نیاز به دانش و تعلیمات ویژه پیشرفته دارد که امکان دستیابی همگان به آن دشوار است. همچنین مهارتی که یک شخص حرفه‌ای در انجام کار مصروف می‌دارد، بیشتر جنبه ذهنی و فکری دارد تا جسمی (Campion and Dimmer, 1994, 1-2). حال از آنجاکه کارشناسان یک شخص حرفه‌ای محسوب می‌شوند، معیار تشخیص تقصیر آن‌ها، رفتار یک شخص حرفه‌ای متعارف است که از «اصول فنی ثابت و نظامات اصلی» و «عرف» آن شغل تجاوز ننماید.

۲-۲- مصادیق تقصیر حرفه‌ای کارشناس

کارشناس به‌عنوان همیار قاضی در اموری که نیاز به اظهار نظر فنی و تخصصی دارد، تکالیف متعدد و

متنوعی را باید انجام دهد. عدم رعایت تکالیف و وظایف مربوط و نقض قوانین و مقررات کارشناسی تقصیر محسوب می‌شود که ممکن است تبعات مختلفی از جمله مجازات انتظامی، کیفری و نیز مسئولیت مدنی به همراه داشته باشد. در حقوق ایران، تخلفاتی که کارشناسان در امر کارشناسی مرتکب می‌شوند در قوانین گوناگونی، مانند ماده «۲۶» قانون کارشناسان رسمی دادگستری مصوب ۱۳۸۱، ماده «۲۶۷»^۸ قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹، ماده «۱۶۷»^۹ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ و ماده «۵۸۸»^{۱۰} کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵ بیان شده است.

در حقوق فرانسه، در صورتی که کارشناس به تعهدات و وظایف خود بی‌توجهی کند، مسئولیت

۷- ماده ۲۶: تخلفات و مجازات‌های انتظامی به قرار ذیل است: الف- تخلفات: ۱- عدم حضور در مراجع صالحه در وقت مقرر بدون عذر موجه. ۲- توسل به معاذیری که خلاف بودن آن‌ها بعداً ثابت شود. ۳- مسامحه و سهل‌انگاری در اظهار نظر، هر چند مؤثر در تصمیمات مراجع صلاحیتدار باشد یا نباشد. ۴- تسلیم اسناد و مدارک به اشخاصی که قانوناً حق دریافت آن را ندارند و یا امتناع از تسلیم آن‌ها به اشخاصی که حق دریافت دارند. ۵- سوء رفتار و اعمال خلاف شئون شغلی. ۶- نقض قوانین و مقررات در اظهار نظر کارشناسی. ۷- انجام کارشناسی و اظهار نظر با وجود جهات رد قانونی. ۸- انجام کارشناسی و اظهار نظر در اموری که خارج از صلاحیت کارشناس است. ۹- انجام کارشناسی و اظهار نظر برخلاف واقع و تبانی. ۱۰- انجام کارشناسی و اظهار نظر با پروانه‌ای که اعتبار آن منقضی شده باشد. ۱۱- افشاء اسرار و اسناد محرمانه. ۱۲- اخذ وجه یا مال یا قبول خدمت مازاد بر تعرفه دستمزد و هزینه مقرر در قوانین یا دستورات مراجع صلاحیتدار. ۱۳- انجام کارشناسی و اظهار نظر در زمان تعلیق، محرومیت از حقوق اجتماعی و یا اثبات فقد شرایط موضوع ماده (۱۵) این قانون. ب- مجازات‌ها به ترتیب درجه: ۱- توبیخ با درج در پرونده کارشناس در کانون. ۲- محدود کردن اختیارات فنی کارشناس رسمی برای مدت یک سال. ۳- محدود کردن اختیارات فنی کارشناس رسمی برای مدت سه سال. ۴- محرومیت از اشتغال به امر کارشناسی رسمی از سه ماه تا یک سال. ۵- محرومیت از اشتغال به امر کارشناسی رسمی از یک ماه تا سه سال. ۶- محرومیت دائم از اشتغال به امر کارشناسی رسمی.

۸- ماده ۲۶۷: هرگاه یکی از اصحاب دعوا از تخلف کارشناس متضرر شده باشد در صورتی که تخلف کارشناس سبب اصلی در ایجاد خسارات به متضرر باشد می‌تواند از کارشناس مطالبه ضرر نماید. ضرر و زیان ناشی از عدم النفع قابل مطالبه نیست. ۹- ماده ۱۶۷: هرگاه یکی از طرفین دعوی از تخلف کارشناس متضرر گردد، می‌تواند مطابق قوانین و مقررات مربوط از کارشناس مطالبه جبران خسارت کند.

۱۰- ماده ۵۸۸: هر یک از داوران و ممیزان و کارشناسان اعم از این که توسط دادگاه معین شده باشد یا توسط طرفین، چنانچه در مقابل اخذ وجه یا مال به نفع یکی از طرفین اظهار نظر یا اتخاذ تصمیم نماید به حبس از شش ماه تا دو سال یا مجازات نقدی از سه تا دوازده میلیون ریال محکوم و آنچه گرفته است به‌عنوان مجازات مودی به نفع دولت ضبط خواهد شد.

کارشناس مشمول قانون مدنی و قانون آیین دادرسی مدنی است. عواقب ناشی از خطای کارشناس عبارت است: احتمال جایگزینی وی توسط قاضی، خارج کردن احتمالی از لیست کارشناسان، اعلام بی‌اعتباری گزارش تخصصی و کاهش حق الزحمه وی توسط قاضی، مجازات‌های انضباطی ارائه شده توسط قانون مصوب ژوئیه ۲۰۰۴ میلادی است و همچنین مسئولیت کیفری کارشناس در صورت نقض رازداری حرفه‌ای (افشای اطلاعات حرفه‌ای)، ارائه گزارش دروغ یا حتی جرم فساد مشمول قانون مجازات فرانسه خواهد شد (Doll, 1966, 47).

از آنجا که هدف از این پژوهش، بررسی مسئولیت مدنی کارشناسان می‌باشد، از میان تخلفاتی که ممکن است کارشناسان مرتکب شوند، مصادیقی از تخلفاتی بیان خواهد شد که ارتکاب آن افعال، بیشتر با خسارت همراه است.

۱-۲-۲- اظهارنظر خلاف واقع و تبانی^{۱۱}

منظور از تبانی، سازشی است که کارشناس با یکی از طرفین در جهت تهیه گزارش خلاف واقع انجام می‌دهد. اظهارنظر برخلاف واقع، قطع نظر از اینکه تخلف انتظامی محسوب می‌شود، به موجب ماده «۳۷»^{۱۲} قانون کارشناسان رسمی دادگستری مصوب ۱۳۸۱ جرم‌انگاری شده است. آراء متعددی بر محکومیت کارشناسان به دلیل اظهارنظر خلاف واقع، هم از دادگاه‌های حقوقی^{۱۳} و هم انتظامی^{۱۴} صادر شده است که به شرح یکی از آن‌ها اکتفاء می‌شود.

۱۱- ماده ۲۶ قانون کارشناسان رسمی دادگستری مصوب ۱۳۸۱: تخلفات و مجازات‌های انتظامی به قرار ذیل است: الف- تخلفات: ۹- انجام کارشناسی و اظهارنظر برخلاف واقع و تبانی.

۱۲- ماده ۳۷: هر گاه کارشناس رسمی با سوءنیت ضمن اظهار عقیده در امر کارشناسی برخلاف واقع چیزی بنویسد و یا در اظهار عقیده کتبی خود راجع به امر کیفری و یا حقوقی تمام مآل را ذکر نکند و یا برخلاف واقع چیزی ذکر کرده باشد جاعل در اسناد رسمی محسوب می‌شود و همچنین هر گاه کارشناس رسمی در چیزی که برای آزمایش در دسترس او گذاشته شده با سوءنیت تغییر بدهد به مجازات‌های مقرر در قانون مجازات اسلامی محکوم می‌شود و اگر گزارش خلاف واقع و اقدامات کارشناس رسمی در حکم دادگاه مؤثر واقع شده باشد کارشناس مذکور به حداکثر مجازات تعیین شده محکوم خواهد شد. حکم یاد شده در مورد خبرگان محلی نیز لازم‌الریعیه است.

۱۳- آراء صادره در این رابطه، عبارتند از پرونده شماره ۹۰۰۸۱۴، با شماره دادنامه ۹۰۰۹۹۷۲۱۶۰۶۱۶۵ مورخ ۱۳۹۰/۰۲/۳۱ شعبه ۴۱ دادگاه عمومی حقوقی تهران؛ پرونده شماره ۹۲/۹۱۰۵۰۸/۲۵، با شماره دادنامه ۹۲/۱۹/۲۵ صادره از شعبه ۴۵ دیوان عالی کشور.

۱۴- پرونده شماره ۱۸/۳/۹۳/ت/۱۸۳ با شماره دادنامه ۲۳ صادره از دادگاه انتظامی کارشناسان تهران.

در پرونده کلاسه ۹۲/د.ب/۵۵ با شماره دادنامه ۷۲ مورخ ۱۳۹۲/۱۰/۳۰ در خصوص تنظیم گزارش خلاف واقع، شعبه اول دادگاه انتظامی کانون کارشناسان رسمی دادگستری، به این صورت مبادرت به صدور رأی نموده است که کارشناسان بدون ارزشگذاری هر متر مربع یا تفکیک بنای تجاری، اداری و مسکونی و قیمت گذاری هر متر مربع از آنها و آنالیز و تعیین عواملی که موجب قیمت گذاری می شود، به یکباره و بدون ذکر عوامل مذکور عرصه و اعیان پروژه‌های ساختمانی، موضوع کارشناسی را پانصد و سی میلیارد ریال قیمت گذاری نموده‌اند که بهای اعلام شده با بهایی که توسط هیئت‌های کارشناسی قبلی و بعدی اعلام شده است، دوپست تا چهارصد میلیارد ریال تفاوت دارد. انتساب تخلفات تنظیم گزارش خلاف واقع و نقض قوانین و مقررات کارشناسی به نامبردگان محرز بوده، لذا به استناد بندهای ششم و نهم ماده ۲۶ قانون کارشناسان رسمی دادگستری هریک از کارشناسان مذکور به سه سال محرومیت از کارشناسی رسمی دادگستری محکوم شدند. در حقوق فرانسه وقتی اثبات شود که کارشناس تلاش کرده است که نظر قضایی را تحریف کند، برای مثال با جعل داده‌ها یا نتایج در گزارش کارشناسی خود^{۱۵} یا با ارزیابی ضعیف یک ملک نیز می‌توان او را مسئول دانست.^{۱۶} مواد ۴۳۴-۱۳ و ۴۳۴-۱۴ قانون مجازات^{۱۷} برای کارشناسی که در گزارش‌های کتبی یا ارائه شفاهی خود، داده‌ها یا نتایج کارشناسی را جعل می‌کند مجازات‌های پنج سال زندان و بسته به شرایط هفتاد و پنج هزار یورو جریمه نقدی یا هفت سال حبس و یکصد هزار یورو جریمه نقدی در نظر گرفته است.

۲-۲-۲- مسامحه و سهل‌انگاری در اظهارنظر کارشناسی

هنگامی که کارشناس در کار خویش، دقت و توجه لازم را نکند و وظیفه خویش را نادرست و مبهم انجام دهد، مرتکب سهل‌انگاری شده است.^{۱۸} این تخلف، بسیار مبتلا به بوده و آرای متعددی در حقوق

15- Les articles 434-13 et 434-14 du Code pénal sanctionnent le fait pour un Expert de falsifier dans ses rapports écrits ou ses exposés oraux, les données ou les résultats de l'expertise, par des peines de 5 ans d'emprisonnement et de 75 000 euros d'amende ou de 7 ans d'emprisonnement et de 100 000 euros d'amende en fonction des situations.

16- Cour de Cassation, Chambre civile 2, du 8 juillet 1998, 96-22. 299, Publication: Bulletin 1998 II N° 240 p. 143. <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007037793/>

17- Modifié par Ordonnance n°2000-916 du 19 septembre 2000 - art. 3 (V) JORF 22 septembre 2000 en vigueur le 1er janvier 2002

۱۸- ماده ۲۶ قانون کارشناسان رسمی دادگستری مصوب ۱۳۸۱: تخلفات و مجازات‌های انتظامی به قرار ذیل است: الف-

تخلفات: ۳- مسامحه و سهل‌انگاری در اظهارنظر، هر چند مؤثر در تصمیمات مراجع صلاحیتدار باشد یا نباشد.

ایران در این زمینه صادر شده است^{۱۹} که به دو نمونه از آن‌ها اشاره می‌شود.

در پرونده کلاسه ۹۳/د. ب/۸۱ با عنوان «تخلف سهل‌انگاری در رسیدگی و بی‌دقتی در اظهارنظر کارشناسی با تعیین اجرت المثل ماشین آلات نساجی بدون بازدید و بررسی کیفیت کارکرد ماشین آلات»، شعبه اول دادگاه انتظامی کانون کارشناسان رسمی دادگستری استان تهران، این طور مبادرت به صدور رأی نموده است که اقرار صریح کارشناس به عدم مراجعه به کارخانه محل استقرار ماشین آلات و بررسی تولید یا عدم تولید و اقرار به اینکه اجرت المثل را معادل بهای اولیه مورد توافق طرفین در مورد ماشین آلات مورد نظر و با سود سالیانه بیست و پنج درصد تعیین نموده و توجهی به ماشین آلات و کارکرد یا عدم کارکرد آن نداشته است، لذا انتساب تخلفات مذکور را محرز تشخیص داده و به استناد بندهای سوم و نهم قسمت الف و بندهای یک و پنج قسمت ب ماده ۲۶ ق. ک. ک. ر. د، نامبرده را جمعاً به یک سال محرومیت از کارشناسی محکوم نموده است.

همچنین در پرونده کلاسه ۹۴/د. ب/۳۰ با شماره دادنامه ۴۰ در رابطه با «مسامحه و سهل‌انگاری کارشناسان در اظهارنظر کارشناسی راجع به ارزیابی و قیمت‌گذاری املاک سنوات ۱۳۷۹ و ۱۳۹۲»، شعبه دوم دادگاه انتظامی کانون کارشناسان رسمی دادگستری استان تهران، با بررسی اوراق پرونده، وقوع تخلف انتظامی را محرز و مسلم دانسته و دفاع کارشناسان مبنی بر ذی‌نفع‌بودن شاکی انتظامی و توجیه علت تفاوت فاحش قیمت‌گذاری ملک به لحاظ مشاعی بودن آن و نیز عدم اطلاع و دسترسی به مدارک مربوط به تجاری‌بودن پلاک، را موجه ندانسته، با این استدلال که «هرچند مشاعی بودن ملک مؤثر در قیمت‌گذاری است لیکن مشاعی بودن ملک مذکور، موجب تفاوت فاحش قیمت اعلامی نمی‌باشد و توجیه قابل قبول و منطقی برای این تفاوت محسوب نمی‌گردد، به‌علاوه عدم اطلاع و دسترسی به وضعیت کاربری املاک مورد کارشناسی نیز موجه نمی‌باشد زیرا کارشناس مکلف است مدارک مربوط و مؤثر در قیمت‌گذاری را از مالک، مطالبه و عنداللزوم از مراجع قانونی استعلام نماید، لذا سهل‌انگاری او محرز است و با انطباق تخلف انتظامی با بند سوم از قسمت الف ماده ۲۶ قانون کارشناسان رسمی دادگستری و به استناد تبصره یک همان ماده قانونی، حکم بر محکومیت کارشناسان به محدودیت ارزیابی واحدها و ساختمان‌های مسکونی به مدت یک سال صادر و اعلام می‌نماید.»

۱۹- آراء صادره در این زمینه: پرونده شماره ۹۳/د. ب/۸۲ با شماره دادنامه ۵ مورخ ۱۳۹۴/۰۲/۰۵؛ پرونده کلاسه ۹۴/د. ب/۱۹ با شماره دادنامه ۳۱ مورخ ۱۳۹۴/۰۶/۰۲؛ پرونده کلاسه ۸۲/ت/۱۹ با شماره دادنامه ۲۵ مورخ ۱۳۸۳/۰۷/۲۷ و پرونده کلاسه ۹۴/د. ب/۵۶ با شماره دادنامه ۵۱ مورخ ۱۳۹۴/۰۹/۰۷.

در حقوق فرانسه نیز مصادیقی برای مسامحه و سهل‌انگاری در رویه قضایی شناسایی شده‌اند از جمله؛ کارشناسی که گزارش خود را در مدت زمان تعیین شده به‌رغم یادآوری ارائه نکرده است حتی اگر تأخیر خود را با کار زیاد توضیح دهد؛^{۲۰} کارشناسی که به جهت عدم تحقیقات عمیق در ارائه نظر کارشناسی توصیه یک راه‌حل فنی نامناسب می‌دهد.^{۲۱} همچنین در یک پرونده، کارشناس دادگستری به دلیل خطای (نگارشی) در تهیه پیش نویس و وقت نگذاشتن برای خواندن مجدد گزارش، پیش از ارائه آن که ناتوانی جزئی دائمی قربانی را به جای سه درصد، سی درصد نوشته بود، باعث افزایش قابل توجه غرامت پرداخت شده توسط بیمه‌گر شد و به همین جهت مسئولیت کارشناس را در پی داشت.^{۲۲}

البته شایان توجه است خساراتی قابل جبران است که واقعی و مسلم باشد تا بتوان آن را برای جبران در نظر گرفت و این ترمیم، نمی‌تواند برابر با نفعی باشد که در صورت احتمال وقوع آن، شخص متضرر می‌توانست به دست آورد زیرا خسارت احتمالی قابل جبران نیست.^{۲۳}

۳-۲-۲- افشاء اسرار

منظور از افشاء نمودن، مطلع نمودن شخص یا اشخاص از امر یا اموری که قانوناً و شرعاً صلاحیت دسترسی و آگاهی از آن‌ها را ندارند.^{۲۴} اسرار جمع مکسر سرّ به معنای راز است، در اصطلاح حقوقی

20- Cour d'appel. Bourges, 11 févr. 2010. <http://www.ca-bourges.justice.fr/index.php?rubrique=151&ssrubrique=10324&article=1912>

21- Cour de Cassation, Chambre civile 2, du 20 juillet 1993, 92-11. 209, Publié au bulletin 1993 II N° 272 p. 149. <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007031525>

22- Cour de Cassation, Chambre civile 2, du 8 octobre 1986, n° 85-14. 201, Publié au bulletin 1986 II N° 146 p. 99. <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007017322>

23- Cour de Cassation, Chambre civile 1, du 9 avril 2002, 00-13. 314, Publié au bulletin 2002, n°116 p. 89 ; <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007046527/> et Cour de cassation, civile, Chambre civile 3, 7 avril 2016, 15-11. 342. <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000032390321/>

۲۴- مستفاد از ماده یک آیین نامه طرز نگاهداری اسناد سری و محرمانه دولتی و طبقه‌بندی و نحوه مشخص نمودن نوع اسناد و اطلاعات مصوب ۱۳۵۴. ماده ۱- اسناد سری و محرمانه دولتی به اعتبار مقدار مراقبتی که باید در حفظ آن‌ها بشود به چهار طبقه تقسیم می‌شوند: طبقه اول - اسنادی است که افشای غیرمجاز آن‌ها به اساس حکومت و مبانی دولت ضرر جبران‌ناپذیری برساند. طبقه دوم - اسنادی است که افشای غیرمجاز آن‌ها منافع عمومی و امنیت ملی را دچار مخاطره کند. طبقه سوم - اسنادی است که افشای غیرمجاز آن‌ها نظام امور سازمان‌ها را مختل و اجرای وظائف اساسی آن‌ها را ناممکن کند. طبقه چهارم - اسنادی است که افشای غیرمجاز آن‌ها موجب اختلال امور داخلی یک سازمان شود یا با مصالح اداری آن سازمان مغایر باشد. اسناد سری در طبقات اول و دوم و اسناد محرمانه در طبقات سوم و چهارم قرار می‌گیرند. (اسناد طبقه

منظور از سرّ، خبری است که دست یافتن به آن جز برای عده معدودی که صلاحیت آن را دارند جایز نباشد (پیمانی، ۱۳۷۴، ۱۸).

اصحاب دعوی در دعای حقوقی و کیفری برای نیل به حقوق خویش و یا اثبات بی‌گناهی خود، در پاره‌ای موارد، اسراری را به مناسبت شغل و حرفه کارشناس به او اعلام می‌نمایند. کارشناس باید اسرار حرفه‌ای را حفظ نموده و از افشاء آن‌ها خودداری کند (Mougenot, 2007, 45) مثلاً خانمی، بیماری خاص یا نازایی یا داشتن رفتار یا روحیه خاص را به کارشناس اعلام می‌کند یا وجود اسناد و مدارک خاص یا سرمایه یا زیورآلات قابل توجهی را به اطلاع کارشناس می‌رساند یا به کارشناس عکس یا اطلاعاتی که جنبه سری دارد، ارائه می‌کند، کارشناس باید این اسرار را حفظ کند و در صورت افشاء آن‌ها از ناحیه کارشناس، ممکن است موجب ضرر و زیان معنوی و یا مادی یا هر دو شود. در هر صورت، متضرر علاوه بر شکایت انتظامی^{۲۵} یا کیفری،^{۲۶} می‌تواند با طرح دعای مسئولیت مدنی، مطالبه ضرر و زیان نیز بکند.^{۲۷} در حقوق فرانسه نیز کارشناس باید از هرگونه افشای راز در مورد حرفه اش خودداری کند، به موجب ماده ۲۴۷ قانون آیین دادرسی مدنی فرانسه، اطلاعاتی که افشای آن موجب نقض حریم خصوصی زندگی خصوصی یا هرگونه منافع قانونی دیگری است، نمی‌تواند در خارج از دادرسی مورد استفاده قرار گیرد مگر با اجازه قاضی یا با رضایت طرفین.^{۲۸}

۳- طرح دعوی علیه کارشناس رسمی دادگستری

در صورت تخلف کارشناسان، حسب مورد، سه نوع دعوی ممکن است، علیه آن‌ها اقامه شود. با تحقق

اول با عنوان به کلی سری و اسناد طبقه دوم با عنوان سری و اسناد طبقه سوم با عنوان خیلی محرمانه و اسناد طبقه چهارم با عنوان محرمانه مشخص می‌شود).

۲۵- ماده ۲۶ قانون کارشناسان رسمی دادگستری مصوب ۱۳۸۱: تخلفات و مجازات‌های انتظامی به قرار ذیل است: الف- تخلفات: ۱۱- افشاء اسرار و اسناد محرمانه.

۲۶- ماده ۶۴۸ کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵: اطباء و جراحان و ماماها و داروفروشان و کلیه کسانی که به مناسبت شغل یا حرفه خود محرم اسرار شوند، هرگاه در غیر از موارد قانونی، اسرار مردم را افشاء کنند، به سه ماه و یک روز تا یک سال حبس و یا به یک میلیون و پانصد هزار تا شش میلیون ریال جزای نقدی محکوم می‌شوند.

۲۷- ماده ۲۶۷ قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹ و ماده ۱۶۷ آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲.

28- L'article 247 CPC: L'avis du technicien dont la divulgation porterait atteinte à l'intimité de la vie privée ou à tout autre intérêt légitime ne peut être utilisé en dehors de l'instance si ce n'est sur autorisation du juge ou avec le consentement de la partie intéressée.

ارکان مسئولیت مدنی حق طرح «دعوی حقوقی» برای زیان‌دیده به وجود می‌آید. حال اگر تخلف کارشناسان متضمن نقض مقررات و انتظامات شغلی این صنف باشد، «شکایت انتظامی» و اگر وصف مجرمانه نیز به همراه داشته باشد، طرح «شکایت کیفری»، امکان‌پذیر خواهد بود. ذکر این نکته لازم است که طرح هریک از این دعاوی، مانع از طرح دیگری نخواهد شد. از آنجا که هدف پژوهش حاضر، بیان مسئولیت مدنی و در پی آن، طرح دعوی حقوقی علیه کارشناسان است، صرفاً به بیان همین قسم، اکتفا می‌شود.

۱-۳- روند رسیدگی و راه کار اثبات تقصیر

با تقدیم دادخواست از سوی زیان‌دیده، رسیدگی در دادگاه شروع می‌شود. از آنجا که اصل برائت است، خواهان باید برای خواسته خود دلیل آورد و فعل زیانبار (تقصیر)، ضرر و رابطه سببیت را ثابت کند تا حکم به جبران خسارت علیه کارشناس متخلف از سوی دادگاه صادر شود. این در حالی است که اثبات تقصیر کارشناس، برای زیان‌دیده مشکل است چراکه کارشناس اهل فن و متخصص بوده و اثبات تقصیر وی، برای یک شخص عادی که از ضوابط شغلی آن حرفه، اطلاع ندارد، ناعادلانه است. از نظر تحلیل اقتصادی، عواملی ممکن است تعادلی که لازمه عدالت است، بر هم زنند که یکی از آنها عدم تعادل اطلاعات در میان دو طرف است و حمایت قانون‌گذار، سبب می‌شود که رابطه طرفین به تعادلی که لازمه عدالت است، نزدیک شود.

در بحث حاضر، در یک طرف، کارشناس متخلف قرار دارد که دارای اطلاعات و تخصص است و در مقابل، زیان‌دیده هست که اطلاعاتی در رابطه با ضوابط فنی و عرف کارشناسی ندارد، لذا تعادل به هم می‌ریزد و قانون‌گذار باید از کسی که در کفه پایین این تعادل قرار دارد حمایت کند. تحقق این امر که زیان‌دیده بتواند از رأی صادر شده از دادگاه انتظامی، به‌عنوان دلیل در دادگاه حقوقی استفاده کند، بدون اینکه نیازی به اثبات تقصیر داشته باشد، موجب حمایت از زیان‌دیده خواهد شد. به عبارتی دیگر، زیان‌دیده مختار است که از رأی صادره از دادگاه انتظامی برای اثبات تقصیر کارشناس در دعوی مسئولیت مدنی استفاده کند و هدف، تحمیل یک الزام بر دوش زیان‌دیده مبنی بر مراجعه ابتدایی به کانون کارشناسان و سپس به مرجع عام حقوقی نیست.

همکاری مراجع انتظامی کارشناسان، با محاکم حقوقی، سبب خواهد شد، زمانی هم که شخصی ابتداً به محاکم حقوقی مراجعه می‌کند بدون داشتن حکمی از مراجع انتظامی و یا حتی در مواقعی که فعل کارشناسان، متضمن تخلف انتظامی نبوده و تنها تخلف مدنی محسوب می‌شود و قاضی نیز، دشواربودن اثبات تقصیر را

محرز بدانند، آن را برای اعلام نظر در رابطه با تقصیر کارشناسان، به مراجع انتظامی ارسال کند. برای تقویت این سخن، به استدلالی که قاضی شعبه ۳۶ مجتمع قضایی صدر^{۲۹} در این رابطه بیان کرده است، اشاره می‌شود: «موضوعات مربوط به تخلفات شغلی امری کاملاً تخصصی است، توضیح آن که در باب تخطی صاحبان مشاغل از قواعد حاکم بر نحوه انجام وظایف شغلی، مراجع خاصی وجود دارد و رسیدگی به آن نیز تخصصی و باید توسط آن مراجع به عمل آید و اظهار نظر در رابطه با این امور تخصصی چگونه ممکن است توسط مراجع عمومی به عمل آید، جدا از اینکه با فرایند مطول دادرسی نیز روبه‌رو است.»

در حقوق فرانسه نیز در عمل، به‌رغم مثال‌های موضوعی متعددی که می‌توان اشاره کرد طرح دعوی صورت گرفته علیه کارشناس کم بوده و به تدریج رو به بهبودی است چراکه مشکل ایجاد رابطه سببیت مطمئناً به سادگی قابل حل نیست. قضات منظور شده در خصوص احراز مسئولیت علیه کارشناس موظفند تشخیص دهند که آیا تصمیمی که قاضی صادر کرده و قطعی شده است، براساس گزارش کارشناس بوده و آیا این گزارش به دلیل ماهیت فنی برای قاضی رسیدگی‌کننده الزام‌آور است یا خیر. در این صورت، ممکن است رابطه سببیت بین اشتباهات کارشناس و خسارت ایجاد شده احراز شود.^{۳۰} در عمل، اثبات اینکه عمل نادرستی که علیه کارشناس استناد می‌شود و مستقیماً قاضی را گمراه و تصمیم او را تعیین می‌کند به دلیل ماهیت فنی و تخصصی آن، دشوار است. باید یادآور شد که به راحتی نمی‌توان اثبات کرد که تصمیم مقدماتی فقط براساس گزارش کارشناسی است. در حقیقت، قاضی برای صدور رأی خود لزوماً تنها به گزارش کارشناس متکی نیست. او کاملاً قادر است با اعتقاد خود از سندهای دیگر استفاده کند و حکم صادر کند. لذا باید بررسی شود که تا چه حد قاضی تحت تأثیر اشتباهات ارتکاب یافته از سوی کارشناس قرار گرفته است (Augustin, 2013, 856-857).^{۳۱}

لذا، بهتر است کسانی در رابطه با تقصیر کارشناسان نظر دهند که تخصص و اطلاعات کافی از ضوابط، موازین و عرف این حرفه دارند، همچنین به دلیل نظارتی که در این مراجع وجود دارد، احتمال خطا، بسیار کمتر از زمانی خواهد بود که قاضی برای احراز تقصیر آن‌ها، به نظر کارشناس دومی متوسل

۲۹- شماره پرونده ۱۰۰۵۱۸، ۹۴۰۹۹۸۲۱۶۰۱۰۱۱۴۱، با شماره دادنامه ۹۴۰۹۹۷۲۱۶۰۱۰۱۱۴۱.

30- Cour de cassation, civile, Chambre civile 2, 13 septembre 2012, 11-16. 216, Publié au bulletin 2012, II, n° 141, <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000026371872>
D. 2013. 601, obs. O. -L. Bouvier et H. Adida-Canac. <https://www.village-justice.com/articles/responsabilite-civile-des-experts-judiciaires-psychiatre-condamne-pour-avoir,29527.html>.

31- CA Rennes, 24 septembre 1982, n° 283/80.

شود و در نهایت، از آنجا که کار این مراجع تخصصی بوده و صرفاً به این امور، اختصاص دارد با سرعت بیشتری به این دعاوی رسیدگی می‌کنند.

۲-۳- مصادیق دعاوی مسئولیت علیه کارشناس در رویه قضایی

مطالعات و بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که طرح دعاوی مسئولیت مدنی علیه کارشناسان، اندک است. علت این مسئله علاوه بر ناآگاهی افراد از امکان طرح این دعاوی، دشواری بار اثبات و ناامیدی افراد از به نتیجه نرسیدن آن است. در این قسمت دو نمونه از پرونده‌هایی که به دلیل تقصیر کارشناسان، حقوق اشخاص تضییع گردیده و به تبع آن، مطالبه جبران خسارت شده است، بیان می‌شود.

صندوق ضمانت صادرات ایران، در پرونده کلاسه ۹۰۰۸۱۴، تجدیدنظرخواهی نسبت به دادنامه شماره ۹۰۰۹۹۷۲۱۶۰۶۰۰۱۶۵ مورخ ۳۱/۰۲/۹۰ شعبه ۴۱ دادگاه عمومی حقوقی تهران، را به طرفیت آقای الف. ت (کارشناس رسمی دادگستری) به خواسته جبران خسارت ناشی از اظهارنظر کارشناسی خلاف واقع، به لحاظ عدم رعایت دقت کافی در اعطای وام محکوم‌به، خواستار شد. دادگاه تجدیدنظر، خواسته تجدیدنظرخواه را وارد دانست و این طور استدلال نمود: «هدف از وضع قوانین مربوط به کارشناسی و اخذ پروانه کارشناسی و غیره جلوگیری از اظهارنظرهای غیرمسئولانه و خارج از تخصص است و این معنی از توجه به مواد ۱۵ و ۱۷ قانون کارشناسان رسمی دادگستری نیز قابل استنباط است. آنچه مهم است و از مجموع قوانین مستفاد می‌شود، این است که کارشناس نیابستی برخلاف واقع اظهارنظر نماید و حال آنکه در مانحن فیه تجدیدنظرخوانده در مقام کارشناس وفق اقرار کتبی خود که خطاب به تجدیدنظرخواه بوده، بر اینکه نظرش برخلاف واقع بوده اذعان داشته و متعاقب آن، کارشناس بعدی ارزش ملک موضوع تهرین را کمتر از مبلغ اعلامی توسط کارشناس متخلف اعلام کرده، این در حالی است که با توجه به افزایش نرخ رشد تورم و قیمت‌ها، بایستی ارزش مال مرهونه، در زمان استفاده تجدیدنظرخواه (که مدتی بعد از اظهارنظر کارشناس متخلف بوده)، بیشتر اعلام می‌شد، نه کمتر».

بنابراین کارشناس با اظهارنظر خلاف واقع و اعلام مبلغ بیشتر از ارزش واقعی عین مرهونه، موجب شده که تجدیدنظرخواه به واسطه نظر کارشناسی، نتواند مابقی مطالبات خود را از مدیون اصلی به حیثه وصول در آورد. به علاوه، اینکه تجدیدنظرخواه نظر کارشناسان خود را در رابطه با ارزش ملک موضوع رهن اخذ نکرده، نافی مسئولیت تجدیدنظرخوانده به لحاظ اظهارنظر و کارشناسی غیرواقعی او نیست، لذا به استناد ماده

«۳۵۸» قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹ با نقض رأی تجدیدنظرخواسته، با توجه به مواد یک^{۳۳} قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ و «۳۳۱»^{۳۴} و «۳۳۲»^{۳۵} قانون مدنی حکم بر محکومیت خواننده به پرداخت مبلغ... ریال بابت اصل خواسته و غیره ریال بابت خسارت دادرسی در حق خواهان صادر شد.

شرکت پشتیبانی امور دام استان اصفهان در پرونده کلاسه ۹۲/۹۱۰۵۰۸/۲۵ به خواسته مطالبه خسارت، علیه آقای ب. ح (کارشناس رسمی دادگستری) طرح دعوی نمود. به این شرح که این شرکت دولتی، مبلغ ۲۲۲/۰۰۰/۰۰۰ ریال از آقای م. م طلبکار بوده که یک واحد گلخانه از طرف ایشان برای پرداخت بدهی مزبور به اجرای احکام دادگستری کاشان معرفی و برای انجام تشریفات قانونی فروش ملک به دادگاه عمومی آران و بیدگل، تفویض نیابت گردیده بود. آقای ح. ب به عنوان کارشناس اقدام به ارزیابی گلخانه کرد و قیمت آن را ۳۰۶/۰۰۰/۰۰۰ ریال اعلام نمود که بیش از سه برابر قیمت واقعی است و براساس آن مزایده انجام و ملک به تملک این شرکت درآمد، پس از مدتی این شرکت اطلاع یافت که ملک بیش از ارزش واقعی، قیمت گذاری شده و کارشناس دیگری، ملک را به مبلغ ۸۹/۲۱۰/۰۰۰ ریال قیمت گذاری کرده که این امر موید ادعای این شرکت است. لذا تقاضای صدور حکم به پرداخت خسارت را از دادگاه نمود.

وکیل آقای کارشناس، به این صورت از موکل خویش دفاع نمود: «نظریه موکل اینجانب از طریق واحد اجرای شعبه دوم حقوقی شهرستان آران و بیدگل به طرفین دعوی در پرونده حاضر ابلاغ گردیده و چنانچه خواهان اعتراضی به نظریه کارشناس داشته باشد طبق ماده «۷۵»^{۳۶} قانون اجرای احکام مدنی

۳۲- ماده ۳۵۸: چنانچه دادگاه تجدیدنظر ادعای تجدیدنظرخواه را موجه تشخیص دهد، رأی دادگاه بدوی را نقض و رأی مقتضی صادر می نماید. در غیر این صورت با رد درخواست و تأیید رأی، پرونده را به دادگاه بدوی اعاده خواهد کرد.

۳۳- ماده ۱: هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتي یا به هر حق دیگر که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود است.

۳۴- ماده ۳۳۱: هر کس سبب تلف مالی بشود باید مثل یا قیمت آن را بدهد و اگر سبب نقص یا عیب آن شده باشد باید از عهده نقص و قیمت آن برآید.

۳۵- ماده ۳۳۲: هرگاه یک نفر سبب تلف شدن مالی را ایجاد کند و دیگری مباشر تلف شدن آن مال بشود مباشر مسئول است نه مسبب مگر این که سبب اقوی باشد به نحوی که عرفاً اتلاف مستند به او باشد.

۳۶- ماده ۷۵: قسمت اجرا ارزیابی را بلافاصله به طرفین ابلاغ می نماید. هر یک از طرفین می تواند ظرف سه روز از تاریخ ابلاغ ارزیابی به نظریه ارزیاب اعتراض نماید، این اعتراض در دادگاهی که حکم به وسیله آن اجرا می شود، مورد رسیدگی قرار می گیرد و در صورت ضرورت با تجدید ارزیابی قیمت مال معین می شود، تشخیص دادگاه در این مورد قطعی است.

مصوب ۱۳۵۶، می‌توانسته ظرف سه روز اعتراض کند و عدم اعتراض نشانه تصدیق و تأیید نظریه است و با این وصف هرگونه اعتراض پس از سپری شدن مهلت قانونی پذیرفته نمی‌باشد. خواهان مستند دعوی خود را نظریه کارشناسی قرار داده که باید متذکر شد، کارشناسی امری موضوعی است و دادگاه الزام به متابعت از آن ندارد و تقاضای رد دعوی را می‌نماید. خواهان نیز طی لایحه‌ای اظهار داشته نظریه کارشناس به این شرکت ابلاغ نشده، چون این شرکت آقای ح. ب را صاحب تخصص می‌داندست به ایشان اعتماد نموده و قیمت اعلامی از سوی کارشناس را پذیرفته است درحالی که کارشناس با اعلام سه برابر قیمت، شرکت را در انجام معامله مغرور ساخته و از باب ضمان غرور و مسئولیت کارشناس طبق ماده یک قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ خواستار مطالبه خسارت است.

دادگاه پس از استماع توضیحات و مدافعات طرفین کفایت رسیدگی را اعلام و مفاداً به شرح زیر مبادرت به صدور دادنامه شماره ۲۰۰۶۰۲ مورخ ۱۳۹۱/۰۶/۰۱ نمود: «نظر به اینکه ارزیابی صورت گرفته از سوی خواننده در پرونده استنادی در اجرای احکام، یک نظریه کارشناسی بوده که خواهان به‌عنوان محکوم‌له حق اعتراض به آن را داشته اما چنین اقدامی صورت نگرفته و اینکه خواهان می‌توانسته از قیمت روز ملک و وضعیت فعلی آن مطلع شود که در این خصوص نیز اقدامی صورت نگرفته است؛ بنابراین اگر خواهان به حقوق خود نرسیده به علت قصور ایشان یا عدم اطلاع از قانون بوده و تقصیری متوجه کارشناس نمی‌باشد.»

نقد رأی مذکور: در پرونده مطرح شده، قاضی بدون اینکه به اصل مسئله که تخلف کارشناس و گزارش خلاف واقع و سه برابر بیشتر اعلام کردن ارزش ملک، توجه کند، قصور زیان‌دیده‌ای را که به نظر کارشناس اعتماد کرده، ملاک رأی قرار داده و به نظر می‌رسد اعتماد به نظر متخصص و عدم مراجعه به کارشناس دیگر و تحقیق از سوی زیان‌دیده، نافی حق مطالبه خسارتی که به او وارد شده نیست و کارشناس با توجه به تقصیری که مرتکب شده و حتی وکیل او، تقصیر را نفی نکرده، باید خسارت وارده به زیان‌دیده را جبران کند.

۳-۳- تأمین جبران خسارت

پس از تحقق ارکان مسئولیت مدنی، زیان‌دیده محق در مطالبه خسارت وارده، می‌شود، اما گاهی مواقع، ممکن است، با عواملی مواجه شود که مانع از دریافت خسارت به‌طورکلی یا جزئی شود. یکی از این عوامل، اعسار یا ورشکستگی عامل زیان است که موجب عدم دریافت کامل خسارت از سوی زیان‌دیده می‌شود. لذا قانون‌گذار در راستای اصل جبران کامل خسارت، به منظور حمایت از زیان‌دیده، تمهیدهایی

اندیشیده است که می‌توان برای زیان‌دیده‌ای که از تخلف کارشناسان متضرر می‌شود، نیز اعمال کرد. مقرر کردن بیمه مسئولیت حرفه‌ای کارشناسان موجب تضمین پرداخت خسارت وارده به زیان‌دیده می‌شود. به این شرح که بیمه مسئولیت مدنی که بیمه مسئولیت حرفه‌ای، جزیی از آن می‌باشد، عبارت از یک نهاد حقوقی است که برای پوشش و جبران خسارتی است که شخص به موجب قواعد کلی مسئولیت مدنی، در برابر دیگری عهده‌دار شده است. بیمه‌گر با دریافت حق بیمه، تعهد می‌کند که مسئولیت بیمه‌گذار را در مقابل زیان‌دیده پوشش دهد و دارایی مسئول را حمایت نماید. گرچه بیمه مسئولیت حرفه‌ای جزیی از بیمه مسئولیت است و از اصول یکسانی پیروی می‌کنند لیکن، تعریفی متفاوت با آن دارد، زیرا مسئولیت حرفه‌ای به مسئولیت ناشی از کوتاهی در به کار بستن تعهد به مواظبت و درجه مهارت مورد انتظار از سوی صاحبان حرف اطلاق می‌شود و این نوع بیمه، مسئولیت صاحبان حرف را در مقابل زیان دیده پوشش می‌دهد (Vaughan, 1999, 531).

از آنجا که حرفه کارشناسی در روشن شدن حقیقت دعوی، به دادگاه کمک می‌کند، از ظرافت و حساسیت خاصی برخوردار است. کارشناسان نیز مانند سایر افراد در معرض خطا هستند و ممکن است در اجرای وظایف خود خطا کنند و در پی خسارتی که ناشی از خطای خویش است، باید خسارت بپردازند. لذا ضرورت بیمه مسئولیت حرفه‌ای کارشناسان رسمی دادگستری احساس می‌شود (Jean Claude, 2012, 27) تا از سویی، امنیت حرفه‌ای کارشناسان را تأمین کند و از سویی دیگر، تضمین مناسبی در اختیار زیان‌دیده قرار دهد تا زیان‌های وارده به او جبران شود (Pattern, 2003, 103). همچنین بیمه مسئولیت، از سختی بار اثباتی که بر عهده زیان‌دیده است می‌کاهد، چراکه توسعه بیمه سبب شده است که عناصر مسئولیت مدنی، در برخی موارد تعدیل شوند، لذا این دشواری از جهاتی کاهش می‌یابد (خدابخشی، ۱۳۸۸، ۲۸۵).

گرچه در کشور ما بیمه مسئولیت حرفه‌ای کارشناسان، قانون‌گذاری نشده است، لیکن به دلیل اینکه مفاد بیمه‌های مسئولیت حرفه‌ای شبیه یکدیگر است و تنها تفاوت‌های اندکی میان آن‌ها وجود دارد، از این‌رو می‌توان از مفاد بیمه نامه‌های مسئولیت حرفه‌ای پزشکان و یا پیراپزشکان در تنظیم بیمه مسئولیت حرفه‌ای کارشناسان نیز بهره برد (Trieschman and Gustarson and Hoyt, 2001, 211). با این تفاوت که برخلاف بیمه مسئولیت حرفه‌ای پزشکان که به دلیل طبیعت این حرفه، هم خسارت جسمانی و هم مالی افراد را تأمین می‌کند، بیمه مسئولیت حرفه‌ای کارشناسان تنها خسارت مالی را پوشش می‌دهد (Agarwal, 2007, 73).

نتیجه

صدور حکم مبنی بر جبران خسارت وارده از سوی کارشناسان، مستلزم اثبات تقصیر کارشناس است که به جهت حرفه‌ای بودن آن‌ها، با یک شخص متعارف حرفه‌ای سنجیده می‌شود و همین امر، اثبات تقصیر را برای شخص متضرر که از قوانین و مقررات کارشناسی آگاه نیست با مشکل مواجه می‌کند. از نظر تحلیل اقتصادی نیز میان دو طرف (عامل زیان و زیان‌دیده)، تعادلی که لازمه عدالت است وجود ندارد، چراکه یکی از مواردی که تعادل را به هم می‌زند، نابرابری آن‌ها از لحاظ اطلاعات است. در یک طرف، کارشناس متخلف، دارای اطلاعات و تخصص در کار خویش بوده، در حالی که در طرف مقابل، شخص زیان‌دیده از این موقعیت برخوردار نیست. همچنین آمیخته‌شدن تصمیم قاضی با نظر کارشناس، اثبات رابطه سببیت و انتساب خسارت به شخص کارشناس را دشوار کرده است. لذا باید از زیان‌دیده برای رسیدن به حق خویش، حمایت شود.

در راستای تحقق این هدف، زیان‌دیدگان باید بتوانند در مواردی که فعل ارتكابی واحد، از سوی کارشناسان، شامل هر دو عنوان مسئولیت انتظامی و مسئولیت مدنی است، از رأی صادره از دادگاه انتظامی مبنی بر تخلف کارشناسان، برای اثبات تقصیر آن‌ها در دعاوی مسئولیت مدنی استفاده کنند و از اثبات تقصیر در این دعاوی معاف شوند. در مواردی نیز که فعل زیان بار کارشناسان، تنها مسئولیت مدنی در پی داشته باشد و یا دعوی، ابتدائاً در دادگاه حقوقی مطرح شده باشد و زیان‌دیده با مشکل اثبات تقصیر حرفه‌ای مواجه شود، در صورتی که قاضی دشواربودن اثبات تقصیر، را احراز کند، همکاری مراجع انتظامی با محاکم حقوقی، موجب می‌شود که مراجع انتظامی به مانند یک کارشناس، نظر خود را در رابطه با تقصیر کارشناسان، با توجه به قوانین، ضوابط و عرف آن حرفه بیان کنند. این روش در عمل نیز مفید به نظر می‌رسد، چراکه کسانی که تقصیرات صاحبان آن حرفه رسیدگی می‌کنند که تخصص و اطلاعات کافی از ضوابط و موازین و عرف آن حرفه دارند و همچنین به دلیل نظارتی که در این مراجع وجود دارد، احتمال خطا در نظری که بیان می‌کنند، بسیار کمتر از زمانی خواهد بود که قاضی برای احراز تقصیر آن‌ها، به نظر کارشناس دیگری متوسل شود. مضافاً آنجا که کار این مراجع تخصصی بوده و صرفاً به بررسی تخلف کارشناسان اختصاص دارد، با سرعت بیشتری به این دعاوی رسیدگی می‌شود و در نهایت قاضی با بهره‌گیری از نظر این مراجع و بررسی تحقق سایر ارکان مسئولیت مدنی رأی مقتضی را صادر خواهد کرد. لذا با تحقق این موارد، امید است که زیان‌دیده در وضعیت بهتری قرار گرفته و بتواند به سوی احقاق حق خویش گام بردارد.

منابع فارسی

- پیمانی، ضیاء الدین، ۱۳۷۴، **جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی**، تهران، انتشارات میزان.
- حسینی طرقی، مرتضی، ۱۳۸۶، شیوه‌ای برای ایجاد مسئولیت تضامنی در حقوق مدنی، **ماهنامه کانون**، شماره ۷۴.
- خدابخشی، عبدالله، ۱۳۸۸، **بیمه و حقوق مسئولیت مدنی**، تهران، روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران.
- درخشانی، علی اکبر، ۱۳۹۰، کارشناسی شخص حقوقی، **مجله کانون و کلاء**، شماره ۱۱۰.
- شمس، عبدالله، ۱۳۹۱، **آیین دادرسی مدنی (دوره پیشرفته)**، جلد سوم، تهران، انتشارات دراک.
- صفایی، حسین و حبیب الله، رحیمی، ۱۳۹۲، **مسئولیت مدنی (الزامات خارج از قرارداد)**، تهران، انتشارات سمت.
- صفایی، حسین، ۱۳۵۱، **دوره مقدماتی حقوق مدنی**، جلد دوم، تهران، نشریه مؤسسه عالی حسابداری.
- طاهری، حبیب اله، ۱۳۷۵، **حقوق مدنی**، جلد دوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- کاتوزیان، ناصر، ۱۳۸۲، کارشناسی، علم و تجربه در خدمت عدالت، **مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران**، شماره ۶۲.
- کاتوزیان، ناصر، ۱۳۸۸، تحول مفهوم تقصیر در حقوق مسئولیت مدنی، **مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران**، شماره ۱.
- کاتوزیان، ناصر، ۱۳۹۰، **دوره مقدماتی حقوق مدنی**، وقایع حقوقی مسئولیت مدنی، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- میرزایی، علیرضا، ۱۳۸۸، **مجموعه قوانین و مقررات کارشناسان و مترجمان رسمی دادگستری**، تهران، انتشارات بهنامی.
- متین دفتری، احمد، ۱۳۸۸، **آیین دادرسی مدنی و بازرگانی**، چاپ سوم، تهران، انتشارات مجد.

عربی

- السنهوری، عبدالرزاق احمد، ۱۹۵۲م، **الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید**، جلد اول، القاهرة، دارالنشر للجامعات المصریه.
- قلعه‌جی، محمد رواس، ۱۴۲۱ق، **الموسوعه الفقهیه المیسره**، جلد اول، چاپ اول، کویت، دارالنفایس.

لاتین

- Augustin, Robert, 2013, La responsabilité de l'expert judiciaire, recueil Dalloz, n° 13.
- Campion and Dimmer, 1994, Professional Liability in Canada, Carswell Ontario.

- Commission Européenne pour Efficacité de la justice, 2012, Systèmes Judiciaires Européens, Efficacité et Qualité de la justice.
- Dominique Mougenot, 2007, Déontologie et discipline de l'expert", Larcier-Ius & actores No. 45.
- Doll. P. -J. , 1966, De la responsabilité des experts judiciaires, D. 1966, chron 47.
- ICC Rules for the Proposal of Experts and Neutrals, 2014.
- Jean Claude Ameline, 2012, Deontologie et responsabilite de L'Expert de Justice, Sufiassur.
- Loi n° 45-00 Relative aux Experts JudiciaireS1, 2011, en date du 26 octobr.
- Lalou, Henri, 1956, Traité pratique de la responsabilité civile, Revue internationale de droit comparé Année.
- Larribau- Trneyre, V, 1998, La responsabilité de l'expert judiciaire: à l'ombre du droit commun de la responsabilité civile. LPA.
- Prosser, Willam. L, 1964, Law of trots, 4thed, West Publishing Co.
- Pline l'Ancien, 1850, Histoire naturelle, traduction française E. Littré, T. 02.
- Pattern, Ben, 2003, Professional Negligence in construction, first edition, London: By Spon Press.
- Richiaradi, Elsa, 2011, La faut de Professionnelle de vétérinaire praticien, these pour obtenir le grade de Docteur vétérinaire, l'université Paul_ Sabatier de Toulouse.
- Trieschman, James S. & Sandra G. Gustarson and Robert E. Hoyt, 2011, Risk Management and Insurance, Cincinnati, 11th edition, South- Western College.
- Sweta Agarwal and Swapnil S. Agarwa, 2007, Professional indemnity insurance vis-a-vis Medical professionals, J Indian Acad Forensic Med.
- Vaughan, Emmet J. and Teres M. Vaughan, 1999, Fundamentals of Risk and Insurance", Newyork, 8th edition, John Wilwy and Sons.

قوانین

- قانون مدنی مصوب ۱۳۰۷
- قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱
- قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹
- قانون اجرای احکام مدنی مصوب ۱۳۵۶
- کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵
- قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹
- قانون کارشناسان رسمی دادگستری مصوب ۱۳۸۱
- قانون سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی مصوب ۱۳۸۳
- قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲
- آیین نامه طرز نگاهداری اسناد سری و محرمانه دولتی و طبقه‌بندی و نحوه مشخص نمودن نوع اسناد و اطلاعات مصوب ۱۳۵۴

Legal Civilization

No.10-Spring 2022

- Civil liability of the Official expert of the Judiciary in Iranian and French Law with Emphasis on Judicial Procedure - **Hasan Badini, Sepideh Razi, Mohamad Mehdi-pour**
- Saadi Shirazi's Compatibilities with the Teachings of Modern Public Law **Majid Najjarzadeh Hanjani**
- Criminal Protection of the Right to the Environment **SHima Naderi, Majid Motallebi**
- The Role of Civic Society in Citizenship Rights' Establishment **Farzaneh Dashti, Abdolkarim SHAheydar**
- The Effects of Increasing the Capital of Joint Stock Companies in Iranian and American Law **Afshin Mojahed**
- Judicial Challenges in Combating Environmental Crimes in Iranian Criminal Law **Esmaeil Kashkoulain, Abass Sheikh-holeslami**
- International Aviation Law Approach to Liability for Corona Virus Transmission in Aviation **Yeganeh Sadat Safavi**
- Effects of Government Contracts on Iranian and British Law **Mohammad Reza Burbur**
- Mediation, Participatory Justice System, third Generation Criminal Justice System and Litigation Rights - **Sadegh Fetili, Sayyed Mohammad Salehi**
- Value and Validity of Expert Theory in Iranian and French Law **Sayyed Jafar Hashemi Bajegani, Maisam Sobhani**
- Environmental Policy Approach in Reducing Risks; Strategies and Approaches **Zahra Tallieolia, Davud Khorramdel**
- Efficient Jurisprudential Rules in the Responsibility of Wasting People's Time **Hamid Soleymani, Rahime Abbasi - Bonari**
- the Role of UN Agencies in Preventing Environmental Pollution from Waste as Global Biosecurity **Rostam Ali Akbari, - Sayyed Mehdi Mousavi**
- Fundamentals of Correcting Non-Common Contracts in the Era of Legislation by Relying on Religious Rerms and Generalities **Sayyed Alireza Amin**
- New Reproductive-Biological Technologies and Child Rights: An Introduction to the Future of Childhood in Iran - **Maryam SHA'ban**
- Pathology of Determining the Punishment in Family Crimes in Fifth Book of the Islamic Penal Code (Tazirat) Approved in 1996; From Explaining the Damage to Providing Solutions **Mahdi Mozafari Anari, Mohammad Amini Zadeh, Ali Arefi Maskoni**
- The Principle of Correctness in Transactions with Emphasis on the Possibility of its Flow in Legal Doubts **Maedeh - Chini Saz, Omid Mohammadi, Ghasem Shaabani**
- About the Theory of Invalidity of Preliminary Investigations in the Iranian Criminal Proceedings (According to the Code of Criminal Procedure Approved in 2014) **Masoud Fadaei Dehcheshmeh, Amir Soleimani, Homeira Taheri**
- A Reflection on the Law Governing the Contractual Obligations of the Insurance Contract in Iranian and American Law - **Farzad Karami kolmoti, Hamed Babaei**
- Investigating the Establishment of Bailment in the British and American Legal Systems and its Application to the Trust - Institution in Iranian Law **Nastaran Arzainan, Mahsasadat Nabavi**
- Criteria for Separating the Crime of Kidnapping from Similar Crimes in the Iranian Penal System **Ahmadreza - Emtehani, Javad Naderi ooj Boghzi, Ali Paidarfard**
- An Introduction to the Principles and Obstacles of Extradition in International Law **Reza Alipanah**
- Corona Virus Effects on Juvenile Delinquency with Respect to USA Law **Peyman Dolatkah Pashaki**
- Manifestations of Change in the Differential Criminal Policy of the Crimes of the Armed Forces of Iran and the United - States of America by the Method of Impunity and Decriminalization **Yasser SHakeri, Alireza Salehi, GHolam Hosein Rezaei**